

Dr hab. Mirosław Szumiło, prof. UMCS

Instytut Historii UMCS

INSTYTUT HISTORII PAN	
Wpłynęło: 10.01.24	Znak:
Ref:	Zał:

Lublin, 07.01.2024

Wyr 11.01.25

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Pavla Ablamskiego:

Polityka narodowościowa państwa polskiego na Polesiu w latach 1921-1939,

Instytut Historii PAN, Warszawa 2023, ss. 269

Problematyka związana z województwem poleskim w okresie Drugiej Rzeczypospolitej cieszyła się w ostatnich latach rosnącym zainteresowaniem ze strony polskich historyków. Obok kilku monografii dotyczących różnych aspektów z życia międzywojennego Polesia, powstała także synteza dziejów województwa autorstwa Wojciecha Śleszyńskiego¹. Życie polityczne na tym terenie zostało szerzej omówione w pracach Piotra Cichorackiego². Publikacje te zawierają społeczno-polityczną charakterystykę województwa, omówienie działalności polskich partii politycznych, jak również zarys polityki narodowościowej oraz aktywności białoruskiego i ukraińskiego ruchu narodowego na tym obszarze.

W tej sytuacji napisanie monografii poświęconej polityce narodowościowej państwa polskiego w województwie poleskim w formie rozprawy doktorskiej stanowiło poważne wyzwanie. Z jednej strony Autor miał ułatwione zadanie dzięki ustaleniom wspomnianych badaczy, a z drugiej był niejako skazany na wypełnienie luk badawczych pozostawionych przez poprzedników. Musiał wykazać się dotarciem do nowych, nieznanych źródeł i nowym, oryginalnym ujęciem tematu.

Mgr Pavel Ablamski podjął wyzwanie dokonania analizy problemu z perspektywy władz wojewódzkich, koncentrując się na zagadnieniach, które jego zdaniem nie zostały dotychczas wystarczająco przedstawione w literaturze przedmiotu. Przedstawił nowatorskie ujęcie tematyki polityki narodowościowej przez pryzmat rywalizacji czterech projektów

¹ W. Śleszyński, *Województwo poleskie*, Kraków 2014.

² P. Cichoracki, *Województwo poleskie 1921-1939: z dziejów politycznych*, Łomianki 2014; P. Cichoracki, *Komuniści na Polesiu w latach 1921-1939*, Łomianki 2016; P. Cichoracki, *Droga ku anatemie. Wacław Kostek-Biernacki (1884-1957)*, Warszawa 2009.

narodowych: polskiego, białoruskiego, ukraińskiego i rosyjskiego, mającej na celu unarodowienie miejscowej ludności, która w większości nie posiadała wykrystalizowanej świadomości narodowej. Zupełnie słusznie pominął przy tym kwestię mniejszości żydowskiej, nie stanowiącej konkurencji w walce o duszę Poleszuka. Zwrócił natomiast uwagę na regionalny składnik polityki narodowościowej, omawiając swego rodzaju „eksperyment poleski” w odniesieniu do znacznie bardziej znanego „eksperymentu wołyńskiego” Henryka Józewskiego. Zrezygnował natomiast ze szczegółowego odtworzenia polityki narodowościowej w dziedzinie szkolnictwa i życia gospodarczego, uzasadniając tę decyzję ich wystarczającym opisaniem w literaturze.

Ramy chronologiczne pracy (1921-1939) są trafnie określone i w pełni uzasadnione. Ramy terytorialne, pokrywające się z administracyjnymi granicami województwa poleskiego są oczywiste. W tytule powinno być jednak „województwo poleskie” jako termin znacznie bardziej precyzyjny, niż „Polesie”. Zakres terytorialny Polesia jako krainy geograficznej, nawet biorąc tylko pod uwagę tylko tę część, która znajdowała się w granicach państwa polskiego, nie pokrywał się bowiem z obszarem województwa poleskiego. Należy pamiętać o Polesiu Wołyńskim wchodzącym w skład województwa wołyńskiego oraz o geograficznym Polesiu Lubelskim. W tej sytuacji stosowanie synonimiczne pojęć „Polesie” i „województwo poleskie” uważam za niewłaściwe.

Problemową konstrukcję pracy należy uznać za logiczną i prawidłową, adekwatną do podjętego tematu. W pierwszym rozdziale doktorant przedstawił województwo poleskie jako przestrzeń rywalizacji czterech projektów narodowych: białoruskiego, polskiego, rosyjskiego i ukraińskiego, co decydowało o unikatowości tego terytorium jako regionu w Drugiej Rzeczypospolitej. W rozdziałach drugim i trzecim scharakteryzował natomiast różne koncepcje polskiej polityki narodowościowej na tym terenie w dwóch okresach: 1921-1932 oraz 1932-1939. Cezurę chronologiczną roku 1932 moim zdaniem zupełnie słusznie uzasadnił faktem objęcia stanowiska wojewody poleskiego przez Wacława Kostka-Biernackiego, a także konsekwencjami wynikającymi ze spisu powszechnego ludności w 1931 r.

Rozprawa została napisana poprawnie pod względem formalno-językowym, stylistycznym i interpunkcyjnym. Zawiera tylko nieliczne błędy literowe. Narracja jest prowadzona w sposób płynny i przystępny dla czytelnika.

Praca powstała w oparciu o szeroką bazę źródłową, powstała przede wszystkim dzięki kwerendzie w dwudziestu archiwach na terenie pięciu państw: Polski, Białorusi, Litwy, Ukrainy

i Rosji. Kluczowe znaczenie miała żmudna, szczegółowa kwerenda w Państwowym Archiwum Obwodu Brzeskiego, uzupełniona materiałami z archiwów centralnych w Mińsku. Z polskich archiwów najważniejsze były oczywiście Archiwum Akt Nowych i Centralne Archiwum Wojskowe. Na podkreślenie zasługuje ponadto wykorzystanie Archiwum Danych Jakościowych Instytutu Filozofii i Socjologii PAN (autobiografii chłopskich i badań Józefa Obrębskiego), zbiorów Archiwum Straży Granicznej w Szczecinie oraz zmikrofilmowanych materiałów Archiwum Towarzystwa Naukowego im. Szewczenki. Cennym uzupełnieniem są dokumenty z archiwów litewskich, rosyjskich i ukraińskich. Ponadto wykorzystano liczne edycje źródłowe, prasę i opracowania. Jako opcjonalne uzupełnienie tej bazy źródłowej mogę wskazać jedynie zespół Urzędu Wojewódzkiego Lubelskiego w Archiwum Państwowym w Lublinie, który zawiera pewne informacje o ruchu ukraińskim w województwie poleskim oraz aktywności na terenie Polesia ukraińskich posłów z Chełmszczyzny i Podlasia.

Autor recenzowanej rozprawy przekonująco pokazał słabość białoruskiego ruchu narodowego w województwie poleskim, który swoim zasięgiem obejmował w praktyce tylko powiat prużański. Na pozostałym obszarze terytorium dominowała białoruska świadomość typu administracyjnego, nie związana z ruchem narodowym. Nie kolidowała ona z ideą „trójjedynego narodu rosyjskiego”. Fenomenem w skali kraju była siła wpływów rosyjskich na Polesiu, spowodowana kilkoma lokalnymi uwarunkowaniami, w tym znaczeniem języka rosyjskiego jako narzędzia komunikacji w miejscowej społeczności. Całkowicie nietrafne okazało się przekonanie władz administracyjnych o szczególnej atrakcyjności kultury polskiej dla ludności Polesia.

Największe postępy poczynił niewątpliwie ukraiński projekt narodowy, choć był hamowany przez represyjne działania władz polskich. Do fragmentów pracy dotyczących ruchu ukraińskiego chciałbym zgłosić kilka uwag i sugestii o charakterze uzupełniającym. Autor pisze o aktywności senatorki Heleny Kisielewskiej na obszarze zachodniego Polesia. Jednak powinien też dodać zwięzłe informacje o działalności innych parlamentarzystów ukraińskich z Chełmszczyzny, Wołynia i Galicji, którzy pojawiali się na terenie województwa. Wśród nich był np. Eugeniusz Bogusławski z prorządowego BBWR i WUO.

Warto wyjaśnić kwestię linii terenowego rozgraniczenia w ramach ruchu komunistycznego między Komunistyczną Partią Zachodniej Białorusi i Komunistyczną Partią Zachodniej Ukrainy.

Również fragment o emigrantach petlurowskich (s. 91-92) powinien być trochę poszerzony. Informacje o aktywności kulturalno-oświatowej oddziałów Ukraińskiego Centralnego Komitetu (UCK) na Polesiu zawiera pominięta przez autora książka Emiliana Wiszki³. Na stronie 234 recenzowanej pracy wspomniano o ukraińskim projekcie autonomii terytorialnej z 1938 r obejmującym niemal całe Polesie, za wyjątkiem powiatów kosowskiego i łuninieckiego. Aby ukazać zasięg ukraińskich aspiracji na tym terenie należy dodać, że podobny projekt zaprezentował Antoni Wasyńczuk już w 1920 r. na konferencji z polskim posłami do Sejmu RP w Warszawie⁴.

Przewidując publikację pracy, sugeruję zamieszczenie w niej swego rodzaju epilogu – krótkiego szkicu na temat polityki narodowościowej władz sowieckich na Polesiu po 17 września 1939 r. i później po 1944 r. Warto także wspomnieć jak wygląda oblicze narodowościowe tego obszaru dzisiaj.

Uwagi szczegółowe:

s. 6

Sformułowanie: „...wkroczenie 17 września oddziałów Armii Czerwonej” ma wydźwięk kojarzący się z propagandą z okresu PRL. To była „agresja”, a nie „wkroczenie”

s. 34

W przypisie 101 jest w tytule przywoływanej publikacji: „o wojewodzie Henryku Jeżewskim”, powinno być: „Józewskim”.

s. 76-77

Należałoby nieco rozwinąć znaczenie roku 1918 dla rozwoju ruchu ukraińskiego na Polesiu, wskazując na rolę Brześcia jako ośrodka administracyjnego guberni chełmskiej. Pominięto również rok 1920 i fakt formowania oddziałów ukraińskiej 6 Dywizji Siczowej na terenie twierdzy brzeskiej, a to mogło wpływać na przebudzenie narodowe okolicznej ludności

s. 159

Autor wspomina o szkicu Romana Horoszkiewicza „Kwestia istnienia Poleszuków jako odrębnego narodu”. Myślę, że ten dokument zasługiwałby na publikację w postaci aneksu.

³ E. Wiszka, *Emigracja ukraińska w Polsce 1920-1939*, Toruń 2004.

⁴ M. Szumiło, *Antoni Wasyńczuk 1885-1935. Ukraiński działacz narodowy i polityk*, Lublin 2006, s. 130.

s. 265

Dane przedstawione w Aneksie w załączniku nr 1 (struktura narodowościowa i wyznaniowa na Polesiu) powinny znaleźć się w tabelach w tekście.

Konkluzja:

Podsumowując powyższe uwagi i spostrzeżenia, stwierdzam, że rozprawa doktorska mgr Pavla Ablamskiego stanowi oryginalne rozwiązanie istotnego problemu naukowego. Spełnia wymagania określone w art. 187 ust. 1-3 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce. Wnioskuje o dopuszczenie mgr Pavla Ablamskiego do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Mikołaj Szumowski